

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо створення поліфункціонального простору
в публічних бібліотеках України

I. Загальні положення

1.1. Сучасна публічна бібліотека — це місцевий центр інформації, де всі види знань та інформації знаходяться у вільному доступі для користувачів. Вона надає публічно доступний простір для отримання знань, спільного використання та обміну інформацією і культурою, а також сприяє залученню громадян до суспільного життя.

1.2. У цих Методичних рекомендаціях терміни та поняття вживаються у такому визначенні:

адвокація — комплексна систематична діяльність, скерована на представництво та захист інтересів бібліотек, бібліотекарів та користувачів, на отримання підтримки та розуміння з боку влади, громади та суспільства загалом; заходи з позиціонування, просування бібліотек як важливого соціального інституту та підвищення іміджу та ролі книгозбірень у суспільстві;

користувачі поліфункціонального простору — користувачі бібліотеки, фізичні чи юридичні особи, які звернулись до послуг бібліотеки;

поліфункціональний простір — загальний публічний простір бібліотеки (фізичний/віртуальний), організований з урахуванням основних принципів та підходів, що може трансформуватись до потреб користувачів.

Інші терміни застосовуються у значеннях, визначених Законами України «Про культуру», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», «Про охорону дитинства», «Про основні засади молодіжної політики», іншими актами законодавства.

1.3. Метою цих методичних рекомендацій є допомога бібліотекам у створенні поліфункціонального простору та забезпечення раціонального, ефективного використання публічного простору бібліотеки, що сприятиме активному залученню громади та розвитку культурно-освітніх ініціатив.

1.4. Методичні рекомендації мають виключно інформаційний та роз'яснювальний характер і рекомендовано до застосування працівниками бібліотечних закладів.

II. Основні принципи створення та функціонування поліфункціонального простору

В облаштуванні та організації роботи поліфункціонального простору необхідно враховувати основні принципи, дотримання яких дозволить модернізувати існуючі або створити нові публічні простори бібліотек, що відповідатимуть викликам часу, вимогам сучасного суспільства, потребам та очікуванням користувачів бібліотеки, а саме:

Людиноцентричність — формування відкритого, безпечного, гнучкого й інклюзивного простору, орієнтованого на реальні потреби, цінності та залученість користувачів;

Інноваційність — впровадження нових підходів до організації публічного простору бібліотеки, які дозволять використовувати його як багатофункціональну платформу (поліфункціональний простір) для освіти, творчості, спілкування й розвитку громади;

Громадська залученість — відкритість бібліотеки для місцевих ініціатив. Цей принцип передбачає співпрацю з місцевими жителями, організаціями, ініціативними групами; урахування потреб, ідей та зворотного зв'язку громади під час планування та реалізації проєктів; створення умов для самореалізації, волонтерства, партнерських ініціатив; прозорість у прийнятті рішень щодо функціонування простору;

Безбар'єрність — створення умов безперешкодного доступу для всіх груп населення до різних послуг бібліотеки (створюються рівні умови доступу до ресурсів та послуг, інформаційно-комунікаційних технологій і систем бібліотеки);

Безпечність — забезпечення умов, за яких усі користувачі бібліотеки можуть перебувати в просторі без загрози для життя, здоров'я та майна. Цей принцип включає фізичну, психологічну, соціальну та інформаційну види безпек.

Гнучкість — трансформація бібліотечного простору для різних заходів: зустрічей, лекцій, виставок, майстер-класів тощо (поліфункціональний простір легко адаптується до потреб користувачів та внутрішніх процесів бібліотеки);

Екологічність — використання креативного екодизайну (природні кольори, натуральні матеріали), елементів декору з переробних матеріалів (вторсировини), підбірка літератури та електронних носіїв на екологічну тему, енергоефективні рішення. Доцільно звернути увагу на рух «Green library» (Зелені бібліотеки), який розвивається по всьому світу вже 20 років і пов'язаний з участю бібліотек у захисті довкілля;

Комфортність — сукупність умов, які забезпечують фізичну, психологічну та емоційну зручність перебування користувачів у бібліотеці, включаючи комфортність меблів, естетичність інтер'єру, доступність тощо;

Технологічність — здатність підтримувати сучасні форми культурної, освітньої, інформаційної та комунікаційної діяльності завдяки функціональності, технічному оснащенню, мобільності елементів інтер'єру та інтеграції цифрових технологій.

III. Етапи створення та модернізації поліфункціонального простору

Впроваджуючи проєкт створення поліфункціонального простору, доцільним є дотримання такої послідовності дій:

3.1. Дослідження потреб громади

Дослідження потреб громади передбачає збір і аналіз інформації за допомогою анкетувань, опитувань, фокус-груп, аналізу запитів користувачів публічної бібліотеки.

Для забезпечення репрезентативності даних рекомендовано опитати не менше 3% населення зони обслуговування бібліотеки з орієнтованим гендерним розподілом: жінки — 50%, чоловіки — 50%.

3.2. Аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на діяльність поліфункціонального простору

Серед зовнішніх факторів слід розрізняти демографічні, економічні, природні, науково-технічні, політичні і фактори культурного середовища. У цьому контексті особливу увагу при дослідженні необхідно звернути на чинне законодавство, демографічний стан громади, програми економічного та соціального розвитку регіону тощо.

До внутрішніх факторів впливу, які підлягають аналізу, відносять технічний стан приміщень, матеріально-технічне забезпечення бібліотек, поповнення бібліотечного фонду, фінансову спроможність бібліотечного закладу (джерела фінансування, поточний бюджет, спроможність до залучення додаткових фінансових ресурсів), професійний рівень персоналу публічної бібліотеки.

3.3. Формування ідеї поліфункціонального простору

При формуванні ідеї поліфункціонального простору необхідно врахувати:

- мету;
- шляхи реалізації;
- очікуваний результат.

Метою формування поліфункціонального простору є створення сучасного, гнучкого та інклюзивного середовища, що поєднує освітню, культурну, комунікаційну та креативну функції. Такий простір сприяє всебічному розвитку громади й забезпечує комфортне перебування для всіх користувачів.

Для забезпечення формування ідеї поліфункціонального простору необхідно застосувати проєктно-процесний підхід, а саме:

- дослідження потреб громади;
- формування мети та задачі щодо функціонування поліфункціонального простору;

шляхи реалізації, які включають аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на поліфункціональний простір, розробка програмної діяльності ресурсну складову, залучення громади, професійний розвиток персоналу, бізнес; пошук ресурсів через грантові програми, спонсорську допомогу; популяризація нового формату бібліотеки у медіа й соціальних мережах; моніторинг і аналіз відповідності меті.

3.4. Проектування інтер'єру

Проектування інтер'єру поліфункціонального простору є ключовим етапом у створенні комфортного, безпечного та функціонального середовища, здатного забезпечити різні форми культурної, освітньої та комунікаційної діяльності які відповідають потребам різних груп користувачів.

3.5. Забезпечення ефективного управління та розвитку поліфункціонального простору

Для сталого функціонування поліфункціонального простору в бібліотеці необхідно призначити відповідальну особу, яка:

- організовує та координує діяльність простору;
 - взаємодіє з користувачами та партнерами бібліотеки;
 - здійснює адміністрування простору та планування заходів;
 - відповідає за дотримання принципів інклюзивності, відкритості та безпеки.
- Разом із тим, поліфункціональний простір діє на основі програми розвитку, яка включає:

- стратегічні та оперативні цілі;
- визначення цільових аудиторій;
- перелік форматів заходів та активностей;
- партнерські ініціативи та ресурси для реалізації;
- очікувані результати та показники ефективності.

Для оцінки ефективності роботи простору впроваджується система моніторингу, яка передбачає:

- збір статистичних показників (кількість заходів, відвідуваність, участь партнерів);
- проведення анкетувань, опитувань, фокус-груп;
- аналіз результатів та коригування діяльності відповідно до потреб громади.

Управління поліфункціональним простором вимагає залучення підготовленого персоналу. Професійний розвиток здійснюється через:

- участь у тренінгах, семінарах, вебінарах;
- обмін досвідом з іншими бібліотеками;
- постійне вивчення потреб користувачів і новітніх методик взаємодії.

Комунікація з громадою є основою для удосконалення роботи простору.

Доцільно застосовувати:

- регулярні опитування та інтерв'ювання;
- збори активних мешканців, партнерські зустрічі;
- онлайн-зв'язок через соціальні мережі, платформи зворотного зв'язку.

Також до ефективного управління простором належить аналітична складова, яка включає:

- аналіз динаміки використання простору;
- оцінку ефективності заходів та програм;
- виявлення тенденцій і розробку нових підходів.

IV. Складові поліфункціонального простору

Поліфункціональний простір бібліотеки може мати такі складові:

4.1. Простір навчання

Забезпечує доступ до нових знань та вмінь, які користувачі зможуть застосовувати поза межами бібліотеки, у своїй професійній діяльності тощо.

Функціональні напрями діяльності:

- забезпечення комфортного та зручного середовища для індивідуального та групового читання;
- стимулювання інтересу до читання та літератури;
- розвиток навичок роботи з інформацією;
- створення умов для самоосвіти та підвищення кваліфікації.

Складовими простору навчання можуть бути:

- зручні місця для читання (крісла, дивани, пуфи);
- світле та тихе освітлення;
- доступ до бібліотечних фондів (книги, журнали, періодика);
- можливості для роботи з електронними ресурсами (комп'ютери, планшети);
- елементи звукопоглинання (ковролін, акустичні панелі, книжкові стелажі).

4.2. Простір подій

Це простір для реалізації культурно-освітніх ініціатив, що сприяє розширенню аудиторії, розвитку громади, просуванню читання та бібліотеки як соціокультурного центру.

Функціональні напрями діяльності:

- організація та проведення різноманітних заходів (зустрічі з письменниками, презентації книг, літературні вечори, майстер-класи, лекції тощо);
- залучення широкого кола користувачів до культурного життя громади;
- створення платформи для творчості та самовираження.

Складовими простору подій можуть бути:

- аудиторія з можливістю трансформації (мобільні меблі, мультимедійне обладнання тощо);
- сцена або місце для виступів;
- місце для реєстрації та зустрічі гостей;
- технічне обладнання для проведення заходів (аудіо- та відеоапаратура);
- місце для організації кава-брейків та фуршетів.

4.3. Ігровий простір

Це спеціально облаштований простір, спрямований на задоволення культурно-освітніх потреб дітей різного віку, розвиток їхньої читацької культури, творчого мислення та соціальної активності.

Функціональні напрями діяльності:

залучення дітей до бібліотеки через ігрову діяльність;
розвиток логічного мислення, уваги, пам'яті;
сприяння соціалізації та командній роботі.

Складовими ігрового простору можуть бути:

настільні інтерактивні ігри, дидактичні матеріали;
місце для відпочинку та перекусу;
місце для батьків з пеленальним столом;
ігрові комп'ютери з навчальними програмами.
низькі книжкові полиці, килими, пуфи, подушки;
канцелярія для творчості;
інтерактивне обладнання (ноутбук, проєктор, інтерактивна дошка тощо).

4.4. Простір натхнення

Це креативний простір, який стимулює творчість користувачів, їхнє самовираження, розвиток талантів, нових ідей та міжособистісної взаємодії.

Функціональні напрями діяльності:

створення творчого середовища для розвитку креативності та уяви;
забезпечення можливостей для реалізації творчих здібностей;
стимулювання інтересу до мистецтва та культури.

Складовими простору натхнення можуть бути:

місця для малювання, ліплення, рукоділля;
інструменти та матеріали для творчості;
виставки творчих робіт;
місце для натхнення та відпочинку.

4.5. Простір здоров'я

Це інформаційно-просвітницький простір, що сприяє популяризації здорового способу життя, формуванню відповідального ставлення до фізичного та ментального здоров'я.

Функціональні напрями діяльності:

освітній (книжкові виставки, консультації, лекції, відеопрезентації);
профілактичний (інформування про вакцинацію, харчування, фізичну активність, шкідливі звички);
психологічний (зустрічі з психологами, вправи з релаксації, антистрес-заняття);

Складовими елементами простору здоров'я можуть бути:

інформаційний стенд про здоров'я;
книжкові полиці з літературою з медицини, психології, здорового харчування;
відповідні меблі;

обладнання для демонстрацій (проектор, монітор тощо).

Важливо, щоб всі перераховані простори відповідали умовам комфортного перебування користувачів у бібліотеці і створювали в цілому безпечний простір.

V. Інструменти розвитку поліфункціонального простору

Створивши поліфункціональний простір бібліотеки, важливо забезпечити його підтримку в належному стані та сталий розвиток. Адаптуватися до сучасних викликів і потреб громади, залучити необхідні ресурси для подальшого розвитку допоможуть такі інструменти розвитку:

5.1 Інструменти співпраці

Інструменти співпраці сприяють створенню синергії ресурсів, ідей та можливостей, що підвищує ефективність і стійкість розвитку поліфункціонального простору. Основні інструменти:

партнерські програми з громадськими організаціями, навчальними установами, культурними центрами, бізнесом;

коаліції бібліотек для спільного використання ресурсів, реалізації проєктів, грантів (Українська бібліотечна асоціація);

програми та гранти, надані Українським інститутом книги та Українським культурним фондом;

співпраця з міжнародними організаціями (наприклад, IFLA, Goethe-Institut, Фонд «Відродження» тощо).

5.2 Інструменти взаємодії з медіа

Системна взаємодія з медіа підвищує впізнаваність простору, формує його позитивний імідж та розширює аудиторію з числа громади. Основні інструменти:

медіа-партнерство з місцевими та онлайн-виданнями для висвітлення подій бібліотеки;

власні комунікаційні канали (сайт, соцмережі тощо) для формування публічного іміджу;

пресконференції, брифінги, медіа-заходи у бібліотечному просторі;

медіаосвітні програми для громади — навчання критичному мисленню, протидії фейкам тощо.

5.3 Освітні інструменти

Системне використання освітніх інструментів підвищує якість роботи простору та сприяє його розвитку. Професійний розвиток персоналу та освітня складова діяльності простору забезпечується через:

програми підвищення кваліфікації персоналу (тренінги, семінари, онлайн-курси);

обмін досвідом з іншими бібліотеками (участь у професійних форумах, робочих групах, стажування);

обмін інформацією про проведені заходами між закладами культури громади;

впровадження інноваційних методик (сучасні формати подій, креативні практики взаємодії з громадою).

5.4 Фінансові інструменти

Сталий розвиток поліфункціонального простору в бібліотеці потребує різноманітних джерел фінансування та ефективного управління коштами. Основні фінансові інструменти:

бюджетне фінансування (кошти з державного та місцевого бюджетів на утримання простору, закупівлю обладнання, організацію заходів тощо);

гранти та проектне фінансування (участь у національних і міжнародних конкурсах, програмах підтримки культури, освіти та громадських ініціатив);

спонсорська допомога (залучення бізнесу до підтримки заходів, надання обладнання або послуг);

благодійні внески та донати (підтримка представників громади, користувачів, меценатів);

платні послуги (у межах законодавства проведення платних майстер-класів, оренда приміщення для заходів, продаж сувенірної продукції тощо).

5.5 Інструменти моніторингу та оцінки

Системний моніторинг дозволяє вчасно реагувати на потреби громади та підвищувати ефективність поліфункціонального простору. Для ефективної роботи простору застосовується:

статистика (кількість відвідувань, заходів, учасників);

опитування (паперові та онлайн-анкети для збору відгуків);

фокус-групи (обговорення з цільовими аудиторіями);

аналіз залученості (участь у заходах, активність у соцмережах);

оцінка якості (відповідність послуг потребам та стандартам);

регулярні звіти (звіти для керівництва, громади та партнерів).

**Начальник Управління видавничої справи
та бібліотечної діяльності**

Людмила ФІТЬ